

COVID-19 SALGINI İNANÇ İLİŞKİSİ*

İsmail BULUT**
Ahmet KOÇ***

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 23 Kasım 2021, **Kabul Tarihi:** 17 Şubat 2022, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2022, **Atıf:** Bulut, İsmail ve Koç, Ahmet. "COVID-19 Salgını İnanç İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 281-312. Katkı Düzeyi: 1. Yazar: % 50 – 2. Yazar: % 50.

<https://doi.org/10.33415/daad.1027706>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 23 November 2021, **Accepted:** 17 February 2022, **Published:** 31 March 2022, **Cite as:** Bulut, İsmail and Koç, Ahmet. "The Relationship between COVID-19 and Faith". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 22/1 (March 2022): 281-312. Contribution Level: Author 1: % 50 – Author 2: % 50.

<https://doi.org/10.33415/daad.1027706>

Öz

Bu çalışma, 2020 yılında bütün dünyayı etkisi altına alan ve hâlâ devam etmekte olan COVID-19 salgını ile dini inanç arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda- Hitit Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin COVID-19 salgını ve bundan kaynaklı tıbbi, psikolojik, sosyal vb. durumları inanç açısından nasıl değerlendirdiklerini ve inancın hastalık üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla 344 öğrenciye anket uygulanmıştır. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar analiz

* Araştırma verilerinin toplanması için Hitit Üniversitesi girişimsel olmayan araştırmalar etik kurulu'nun 02/07/2021 tarih 2021/73 sayılı izni alınmıştır.

** Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum Türkiye, ismailbulut@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8588-1585>.

*** Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye, ahmetkoc@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6165-4401>.

edildiğinde salgının açıklanma biçiminin nedensellik ilkesi çerçevesinde, bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumları doğrultusunda heterojenlik gösterdiği saptanmıştır. İnsan-din ilişkisinde salgın ve doğal afetler gibi olağanüstü durumların etkisinin kaçınılmaz olduğu görüşü dile getirilmiştir. Dinî bağlamda açıklamalar, nedensellik ilkesini destekler niteliktedir. Dinsel söylem, insan sağlığı ve dünya odaklı yaşam sürmeye karşılık salgın gibi felaketlerin ibret, ceza ve hikmet bağlamında değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Elde edilen bilgiler ışığında katılımcıların, virüsün insanlar tarafından laboratuvar ortamında üretildiğini düşünseler dahi- değişmez ve yazılı bir kader anlayışına sahip oldukları, virüsün Allah'tan gelen bir imtihan olduğu düşüncesini taşıdıkları görülmüştür. Katılımcıların salgın karşısında geliştirdikleri tutumlar üzerinde yetiştikleri kültürün ve çevrelerinden edindikleri dinî inancın ve aldıkları dinî eğitimin önemli rol oynadığı, aynı zamanda bireyin dinî yaşantısının, eğitim düzeyinin ve yaşadığı çevrenin olaylara bakış açısını etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kalam, COVID-19, Koronavirüs, Salgın, İnanç, Din.

The Relationship between COVID-19 and Faith

Abstract

This study aims to determine the relationship between the COVID-19 and religious belief. In this context, a questionnaire was applied to 344 students with the "COVID-19-belief relationship scale" in order to determine how the students of Hitit University, Corum evaluate the COVID-19 virus and the resulting medical, psychological, social, etc. situations in terms of belief. In our study, the data obtained from the questionnaire were analyzed with the quantitative analysis method using SPSS.

Considering the answers given by the participants, it has been determined that the way the epidemic was explained showed heterogeneity within the framework of the causality principle and in line with their social, cultural, and economic conditions. It has been expressed those impacts of situations such as epidemics, and natural disasters are inevitable in the human-religion relationship. Explanations in the religious context support the causality principle. Religious discourse suggests that disasters such as epidemics can be evaluated in the context of warning, punishment, and wisdom instead of living a life focused on human health and the world. In the light of the information obtained, it has been observed that even if the respondents had the idea that humans were producing the virus in a laboratory environment, they had an unchanging and written understanding of destiny, thus even if the virus was artificial, it was a test from God. It was seen that the culture in which the participants grew up and the religious belief they acquired from their environment played an essential role in their evaluation of the epidemic-type situations, and at the same time, the religious life of the individual, the level of education and the environment they lived affected the perspective of the events.

Keywords: Kalam, COVID-19, Koronavirüs, Pandemic, Faith, Religious.

Giriş

Din, bireysel ve toplumsal açıdan etkin işlev gören, insanların davranışlarının şeklini ve yönünü belirlemedeki denge sağlayıcı rolü

itibariyle, varoluşsal çözümlene ve hayatı anlamlandırma görevine/misyonuna sahip güçlü bir olgudur. Bu çerçevede bireyin hayatta karşılaştığı kriz ve bunalım gibi olağanüstü durumlarda ona destek olmakta ve etkin bir başa çıkma aracı olmaktadır.¹ Dinî başa çıkma sürecinde birey, özellikle karşılaştığı fiziksel ve ruhsal zorluklarla mücadele etmede azmini arttırmakta, motivasyonunu güçlendirmekte, içsel huzurunu elde etmekte ve böylece hastalık/engelliliği kabullenip onunla daha iyi baş edebilmektedir.²

İnsanın hayatında karşılaştığı sorunların üstesinden gelmesi ve psikolojik rahatlama açısından dinin önemli bir yeri vardır.³ Bireyin, çevresiyle uyumlu bir şekilde günlük hayatını sürdürebilmesi için hayatına olumlu katkıları olan manevi değerleri iyi, doğru bir şekilde tanıması, anlaması ve hayatında uygulaması gerekir. İnsanın hayatında önemli bir rol oynayan dinin birey tarafından doğru bir şekilde öğrenilip yaşanması, dinin olumlu katkıları artıracaktır. Kişinin Tanrıyla içten ve güçlü bir bağ kurması, hayatı anlamlandırma ve bireysel güç kazanma açısından manevi bir yönelim sağlamaktadır.⁴

Günümüzde COVID-19 pek çok belirti ile görülen ve ölümcül olabilen yeni bir hastalıktır. Virüsün hızlıca yayılması, mutasyona uğrayarak her bireyde farklı etkiler göstermesi, insanlarda belirsizlik, korku ve izolasyon gibi durumlara sebebiyet vermektedir.⁵ Bütün bunlar yaşam ve gelecek kaygısı, ölüm korkusu gibi psikolojik rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bireyler kendilerini anlamsızlık veya boşluk duygusu içerisinde hissetmektedir. Bireylerin yaşadıkları bu tür olağanüstü durumları fizyolojik ve psikolojik açılarından anlamlandırılmaya çalışıldığında inançlarının ön plana çıktığı da görülmektedir. Bu stresli ve zorlu sürecin daha az zararla atlatılmasında bireyler, bilinen baş etme mekanizmalarını kullanmakta ya da yeni baş etme yolları denemektedir. Bu nedenle virüs olgusuna yaklaşımda, hastalıktan korunmada ve maruz kalındığı takdirde tedavi sürecinde dinî başa çıkma

¹ Ali Ayten vd., “Dini başa çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 48.

² Halil Ekşi, *Başaçıkma, Dinî Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2001), 7.

³ Kenneth I. Pargament vd., “Religion the Problem Solving Process, Three Styles of Coping”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 27/1 (1998), 91.

⁴ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Yayınları, 2007), 161, 162.

⁵ Uğurcan Sayılı vd., “Coronavirüs (COVID-19) Salgını Döneminde İstanbul’da Ölüm Hızındaki Artış”, *Sağlık ve Toplum COVID-19 Özel Sayısı* (2020), 83-84.

araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan alın yazısı şeklinde anlaşılan ve insan iradesini yok sayan kader algısının ruh sağlığını koruyor gibi görünen bir tarafı olsa da bunun krizi atlarmaya yönelik geçici bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Ancak böyle bir geçici faydanın, uzun vadede insanı sorumluluk üstlenmemeye, tembelliğe, çaresizliğe ittiği görülmektedir.⁶

COVID-19 salgını yeni bir durum olsa da salgınlar insanlık tarihinin hemen her döneminde var olagelmıştır. Bu tür olağanüstü durumlara karşı kelâmî açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. Müslüman ilahiyatçılar, hastalık ve afetlere karşı genelde imtihan olgusu üzerinden yaklaşım sergilemişlerdir. Allah'ın evreni ve içindeki varlıkları yarattığı ve ona sünnetullah olarak adlandırılan temel ilkeler yerleştirdiği benimsenmiştir. Evrende gerçekleşen tüm olayların da bu adet üzere yürüdüğü kabul edilmiştir.

Literatürde hastalık, engellilik, kötülük gibi konulara dair teoloji ve psikolojinin kesişim alanında yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırmada disiplinlerarası perspektifle çalışmaya katılan öğrencilerin hastalık-inanç ilişkisine teolojik yaklaşımları tespit edilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda üniversite öğrencilerinin virüs ve etkilerini inanç açısından nasıl değerlendirdiklerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Sahip oldukları inanç açısından COVID-19'a nasıl yaklaşım sergiledikleri, hastalığın neden olduğu zor durumlarda bireylerin verdiği tepkilere dinî inancın olumlu/olumsuz etkilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

İnanç-hastalık ilişkisi hakkında yapılan değerlendirmeler kelam literatüründe Tanrı anlayışı ve kader yaklaşımları doğrultusunda belirlenmiştir. Bilindiği gibi kelamda daha çok insan fiilleri üzerinde yoğunlaşan kader tartışmaları sonucu insan özgürlüğünü ön plana çıkaran kaderi/Mu'tezilî⁷, Allah'ın mutlaklığından hareket eden ve belirlenmiş kader anlayışını benimseyen cebri⁸ ve bu iki görüşü uzlaştıran

⁶ Cüneyd Aydın, "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dinî başa çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/35 (30 Haziran 2019), 114.

⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), 2/46.

⁸ Ebu'l-Hasan Eş'ari, *Kitâbu'l-Luma' fi'r-red ala ehli'z-zeyğ ve'l-bida'* (Beyrut: Imprimerie Catholique, 1953), 41-42; Ebû Mansûr Abdulkâhir Bağdâdî, *Usûlu'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 137-138.

Eş'arî ve Mâtürîdî⁹ olmak üzere üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar irade açısından iki grupta toplanabilir: Birinci yaklaşım, Tanrıyı merkeze yerleştiren ve bunun üzerinden yapılan değerlendirmelerde birey ve toplumların yaşadıkları durumları yazgıcı anlayış çerçevesinde doğrudan İlahi kudrete bağlamaktadır. İnsan davranışlarının önceden belirlendiğini savunan cebri anlayış insanın başına gelen musibetlerin ezeli bir yazgı ile belirlendiğini savunmaktadır. İkinci yaklaşım ise insan özgürlüğü ve sorumluluğu üzerinden hareket ederek bireylerin maruz kaldığı durumları insan iradesine dayandırmaktadır. İnsan iradesi ve fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını ileri sürerler, önceden belirlenmiş bir kader algısına sahip olurken özgür irade sahibi insanın fiillerini kendisinin yaptığını/yarattığını düşünenler ise insanı kader konusunda belirleyici olarak görmüşlerdir. Kelami literatürde kader konusunda yapılan tartışmalar, işlediği fiillerden sorumlu olan insanın fiillerinin Allah tarafından ezelde tayin ve tespit edilip edilmediği noktasında yoğunlaşmaktadır. Cebri yaklaşım dışında genelde insanın sorumlu olabilmesi için fiillerini kendi iradesi ile tercih ettiği ve gerçekleştiği kanaati benimsenmiştir. Evrendeki her varlığın kendine has bir kaderi vardır, akıl ve irade verilmiş insanın kaderi de iyilik ve kötülük işleyecek tarzda yaratılmasıdır. İnsan, akıl ve iradesiyle yaratılış amacını gerçekleştirme çerçevesinde özgür iradesi ile fiillerini yapmaktadır.¹⁰

Kelamda hastalık, salgın gibi durumlar kader anlayışı doğrultusunda kötülük problemi ekseninde değerlendirilmiştir. Mu'tezile, insandan kaynaklanan hastalıkları insan sorumluluğu içerisinde, insanı aşanları ise adalet ilkesi doğrultusunda imtihan ve lütuf olarak görmüştür.¹¹ Çünkü insan iradesi dışında gelişen bu tür olaylar Allah tarafından belirlendiğine göre adaletin tam olarak gerçekleşmesi için karşılığının da Allah tarafından verilmesi zorunludur.¹² Oysa sorumluluk alanında yaptığı eylemler sonucu ortaya çıkan musibetlerden insanın kendisi sorumludur. Mu'tezile, teolojik sisteminin en önemli esaslarından biri olan adalet anlayışına göre Allah kusursuz adalet sahibidir. Allah asla kötülük yapmadığı ve onu seçmediği gibi O'nun bütün eylemleri iyi, değerli ve hikmetlidir ve kötülükler O'na kesinlikle izâfe

⁹ Ebu Mansûr Matürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Fatıma Yusuf el-Hıyemî (Beyrut: Resalah Publishers, 2004), 2/155.

¹⁰ Ahmet Akbulut, "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/1 (1992), 130.

¹¹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012), 6/289.

¹² Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 13/450.

edilemez.¹³ Bu nedenle insanların eylemlerinden kaynaklanan kötülükler insanın kendisine aittir. İnsan özgür irâdesi ile iyilik ve kötülüğü aklıyla bilir. Kötü olan eylem yergiye tabidir.¹⁴

Mu'tezile, insan iradesi dışında oluşan hastalık, salgın ve afet gibi musibetleri Allah'ın mihnesi (bela ile imtihan) olarak görmektedir. Bu tür olaylar Allah'ın fiilleri olduğundan insanın bir yükümlülüğü yoktur. Mu'tezile, insanların çektikleri acıları ve yaşadıkları maddi-manevi mağduriyetleri bir imtihan süreci kapsamında değerlendirmekte, buna ilişkin geliştirdikleri ivaz teorisi kapsamında bu tür mağduriyetlerin Allah tarafından telafi edileceğini ileri sürmektedir.¹⁵ Böylece nedensiz yere acı çektirmediği vurgusuyla bir yönden Allah tenzih edilirken, diğer yönden O'nun adaletine herhangi bir eksiklik izafe edilmiş olmaktadır.

Evren içindeki varlıkları Allah'ın mülkü olarak değerlendiren Eş'arî'ye göre, Allah mülkünde dilediği gibi tasarruf ettiği gibi O'nun hikmetinden de sual olunamaz. Evrende gerçekleşen tüm olaylar gibi hastalık, afet gibi durumlar da ilahî irade ve kudretin etkisiyle meydana gelir. Varlıkların hikmetini ve amacını; iyi veya kötü olduğunu akıl ancak vahyin bildirmesiyle kavrayabilir.¹⁶ İnsanların maruz kaldıkları acılar ve hastalıklar kötü olarak değerlendirilemez. Çünkü her şeyi yapmaya hakkı ve kudreti bulunan Allah, imtihan amacıyla veya herhangi bir nedene dayanmaksızın insanlara acı çektirebilir.¹⁷ Eş'arîler'in Allah dışında mutlak irade ve yaratıcı tanımama adına benimsedikleri kader anlayışları doğrultusunda hastalık gibi durumları Allah'a izafe ettikleri görülmektedir. Ancak bu anlayışın neticesinde eylemlerinde bir hikmet ve amaç aranamayan, akılla sorgulanamayan bir tanrı tasavvuru ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu tanrı tasavvuruna göre insana bağlı olsun ya da olmasın insanların maruz kaldıkları tüm olumsuz durumlar Allah tarafından yaratılmaktadır.

Mâturîdî'ye göre, insanlar tarafından faydalı ve zararlı olarak nitelendirilen varlıklar, Allah'ın varlığına, birliğine, hikmetine işaret eden tek bir cevher gibi yaratılmıştır. Bu yüzden her cevher hem fayda hem de zarar içerebildiği için varlıklar iyi veya kötü olarak nitelendirilemez. Örneğin su, tüm canlılar için hayat kaynağı olduğu gibi sel ve

¹³ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 132-133.

¹⁴ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 6/31-34.

¹⁵ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 413, 450.

¹⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail Eş'arî, *Risâle ila ehli's-sağr* (Şam: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1988), I/268.

¹⁷ Ebu'l-Hasan Eş'arî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne* (Beyrut, t.y.), 85-86.

taşkın durumunda yıkıcı ve zarar verici olabilir. Zehirli ve acı olarak bilinen birçok maddenin hastalıklar için ilaç ve şifa barındırdığı bilinmektedir. Allah'ın yarattığı her şeyde bir hikmet yönü bulunmaktadır. Zararlı şeyden duyulan acı, faydalı olandan duyulan tadın hissedilebilmesi için bir imtihan süreci yaşanmalıdır.¹⁸ Hastalık gibi kötü olarak nitelendirilen durumların, dünya ve ahiretteki iyiliklerin elde edilmesi amacıyla yönelik faydaları vardır.¹⁹ Mâtürîdîler'in, hikmet teorisi çerçevesinde insanlara yönelik ilahî fiillerde amaç ve yarara işaret ederek, sınırsız sıfatlara sahip Tanrı ile özgür ve sorumlu insan arasında dengeye dayanan bir anlayış geliştirdikleri söylenebilir.

Dinî ve felsefi alanın ortak problemlerinden olan kötülük, günümüze değin genelde Tanrı-merkezli dünya anlayışı ekseninde değerlendirilmiştir. Ancak son zamanlarda toplumsal ve düşünsel zemininin insan merkezli dünya anlayışına evrilmesi, kötülük yaklaşımlarında sorumluluğun Tanrı'dan insana dönmesine yol açmıştır. Böylece savaşlar, salgın hastalıklar ve depremler gibi felaketlerle cezalandıran veya sınavan Tanrı'dan ziyade toplumsal ve çevresel felaketlerde insanlar sorumlu görülmektedir.²⁰ Geçmişe nazaran günümüzde bilimsel gelişmeler, araştırmalarla elde edilen bulgular, daha önceleri nedeni açıklanamayan birçok problemin insan kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kötülük problemi içerisinde değerlendirilen hastalığın kaynağı açısından insan sorumluluğunun vurgulanması önem taşımaktadır. Mevcut ilmî birikimlerin eleştirel bir yaklaşımla ele alınmasının, hastalık, engellilik ve kötülük sorununun çözümünde etkili olacağını söylemek mümkündür.²¹

Sosyo-kültürel, psikolojik ve siyasi etkenlerin, bireylerin din anlayışında olduğu gibi kader düşünceleri üzerinde de belirleyici rolü bulunmaktadır. Çünkü kişilerin yaşamış oldukları hayat şartları, politik ve dinî hayat anlayışları, eğitim ve kültür düzeyleri bir kanaat sahibi olmalarına sebep olur. Bu kanaat onların algılarını etkileme kapasitesine sahiptir.²² Söz konusu bu etkenlerin bireylerde cebri kader

¹⁸ Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Kitabü't-tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM, 2002), 108-110.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, thk. Fatıma Yusuf el-Hayme, Resalah Publishers Beyrut, 2004, Cilt: 2, s. 155.

²⁰ Celaleddin Çelik, "Teodisenin Sosyolojisi: Toplumsal Süreçlerle İlişkisi İçinde Teodise Konusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Bilimname* 13/2007 (2007), 63.

²¹ İsmail Bulut, "Kader Engellilik İlişkisine Kelami Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (05 Temmuz 2015), 35.

²² Daniel T. Gilbert - Joel Cooper, "Social Psychological Strategies of Self-deception", *Self Deception and Self Understanding*, ed. M. W. Martin (New York: University Press of Kansas, 1985), 77.

düşüncesinin oluşmasında daha da belirgin olduğu söylenebilir. Genelde insanlar kendilerinden kaynaklanan olumsuz durumlarda sorumluluk üstlenerek çözüme yerine başkalarına havale ederek çözümü onlarda arama yolunu tercih ederler. İlk dönemlerden itibaren Müslüman toplumlarında genel olarak yazgıcı kader anlayışının hâkim olduğu söylenebilir. İnsanlar üstesinden gelemeyecekleri olaylarla mücadelede bazen sorumluluk duygusundan kaçma eğilimi içerisine girerler. Cebri kader anlayışı insanların sorumluluklardan kaçıp olayın nedeni kadere bağlayarak kendi öz saygılarını kurtarma işlevi görmektedir.²³ Gerçekte sorumluluk duygusu, doğuştan gelmeyen, öğrenilerek oluşan, bebeklikte başlayarak yaşam boyu süren bir durumdur. Birey potansiyelini ve yeteneklerini fark ederek kendini gerçekleştirebilmesiyle sorumluluk bilincini geliştirir. Bireylerde sorumluluk bilincinin gelişmesi, duyarlı aile ve toplum öğretisiyle mümkün olabilir. Netice olarak insanların maruz kaldıkları hastalık, afet gibi durumların anlaşılması, anlamlandırılması ve bu durumlarla başa çıkılmasında dinî referanslar yanında sosyo-psikolojik ve diğer etkenlerin dikkate alınması önem taşımaktadır.

288 | db

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, nicel araştırma yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını inanç ilişkisine dair görüşlerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını incelediğimiz bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte veya hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır.²⁴ Ortalama ve sapmaların istatistiksel verilerini ölçmeye odaklanan nicel araştırma tasarımının bu çalışmada tercih edilmesinin sebebi, genel anlamda değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu bağlamda bir değişkenin diğeri üzerindeki etkilerini test etmek için keşfedici araştırma tasarımı yöntemiyle durum tespiti yapılmış ve genellemelere ulaşmak amaçlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Hitit Üniversitesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın yapıldığı 2021 Haziran ayı itibarı ile araştırma

²³ Ali Kuşat, "Psikolojik Bir Olgu Olarak Kendini Aldatma ve Dini İnançla İlişkisi", *Dini Araştırmalar* 3/8 (Haziran 2000), 110.

²⁴ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2019), 98.

evrenini oluşturan toplam öğrenci sayısı 17778 olup, bu öğrencilerin 344'ü araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemini olan 344 öğrenci fakülte, yüksek okul ve meslek yüksek okulu gibi üniversitenin farklı eğitim birimlerinde okumaktadırlar. Örneklem grubunun evreni temsil gücünü hesaplamada 0,95 güven düzeyi ve 0,05 sapma miktarı olarak kabul edilmiştir. Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yönteminin seçilmiş olmasının sebebi, örneklemin seçiminde Hitit Üniversitesi'nde okuyan tüm öğrencilere anketlerin ulaştırılmış olması ve ankete katılma imkânının verilmiş olmasıdır. Çünkü seçkisiz örnekleme, tanımlanmış bir evrendeki tüm elemanlara, örnekleme seçilmek için eşit ve birbirinden bağımsız şans verir. Diğer bir deyişle tüm elemanların seçilme olasılığı aynıdır ve bir elemanın seçimi diğer elemanın seçimini etkilememektedir. Güçlü bir temsil özelliğine sahip örneklem seçiminin geçerli ve en iyi yolu seçkisiz örneklemedir. Hiçbir teknik buna seçkisiz örnekleme de dahil, temsil etme gücü bakımından tam bir garanti vermez, fakat bu yöntem temsil özelliği bakımından diğerlerinden daha yüksek bir olasılığa sahiptir.²⁵ Araştırma katılımcılarının demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	N	%	
Cinsiyet	Kadın	233	67,7
	Erkek	111	32,3
Öğrenim Gördüğü Fakülte	İlahiyat Fakültesi	79	23,0
	Tıp Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi	82	23,9
	Diğer Fakülteler	112	32,5
	Meslek Yüksek Okulları	71	20,6
Mezun Olduğu Lise	Anadolu İmam Hatip Lisesi	81	23,6
	Diğer liseler	263	76,4
Dindarlık Açısından Kendisini Tanımlaması	Dinin tüm gereklerini tam yerine getiren dindar biri	9	2,6
	Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri	181	52,6
	İnançlı ama dinin gereklerini pek yerin getiremeyen biri	130	37,8

²⁵ Yener Özen - Abdulkadir Gül, "Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 15 (2007), 399.

	Dini inancı olmayan, dinin gereklerine pek inananmayan birisi	24	7,0
COVID-19 Hastalığını Geçirdiniz Mi?	Hayır, geçirmedi.	267	77,6
	Evet, geçirdim.	77	22,4
Bir Yakınınız COVID-19 Hastalığını Geçirdi Mi?	Hayır, geçirmedi.	76	22,1
	Evet, geçirdi.	268	77,9
COVID-19 Nedeniyle Vefat Eden Bir Yakınınız Oldu Mu?	Hayır, olmadı.	234	68,0
	Evet, oldu.	110	32,0
TOPLAM		344	%100

Katılımcıların görüşlerinin çok farklı açılardan analiz edilebilmesi için demografik özellikler geniş tutulmuştur. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımlarına bakıldığında okuldaki öğrenci profiline uygun olarak²⁶ kadın katılımcıların daha fazla (%67,7) olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %23'ünün İlahiyat Fakültesi öğrencisi olduğu, %23,9'unun Tıp ve Sağlık Fakülteleri'nde okuyan öğrenciler olduğu belirlenmiştir. Özellikle inanç ve COVID-19 ilişkisinin incelendiği bu araştırmada İlahiyat ve Tıp/Sağlık Fakülteleri'ndeki öğrencilerin katılımı önem arz etmektedir. Benzer şekilde katılımcıların %23,6'sı Anadolu İmam Hatip Lisesi mezunudur. Bu da inanç ve COVID-19 salgını ilişkisinin temellendirilmesi ve gruplar arasındaki farkların tespiti açısından önemlidir. Katılımcılara kendilerini dindarlık açısından nasıl değerlendirdikleri sorusu yöneltilmiş, böylelikle inanç ve COVID-19 salgını ilişkisinde bir zemin oluşması amaçlanmıştır. Katılımcıların %52,6'sı kendisini "*Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri*" olarak tanımlarken %37,8'si kendisini "*İnançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen biri*" olarak tanımlamıştır. Katılımcılara kendisinin veya bir yakınının COVID-19 hastalığını geçirip geçirmediği sorulduğunda %22,4'ünün bu hastalığı geçirdiği, yakınlarından ise %77,9'unun bu hastalığı geçirdiği görülmektedir. Katılımcıların %32'sinin ise COVID-19 sebebiyle bir yakını kaybettiği tespit edilmiştir. Bu demografik özelliklere bakıldığında katılımcıların anket sorularına verecekleri cevapların inanç ve COVID-19 salgını arasındaki ilişkiyi yordayacağı, diğer bir ifadeyle katılımcıların farklı özelliklere sahip olmalarının araştırma konusunu çok boyutlu ortaya koyacağı söylenebilir.

²⁶ <https://oidb.hitit.edu.tr/SayfaDosyaları/531202114702PM.pdf>

2.3. Veri Toplama Aracı

Anket sorularını hazırlamaya başlamadan önce birinci aşamada literatür çalışması yapılmış, COVID-19 ve din; COVID-19 ve psikoloji, COVID-19 ve din eğitimi ilişkisini inceleyen güncel araştırmalar incelenmiştir. Konu ile ilgili yapılan araştırmaların dinî başa çıkma ve salgının psikolojik ve eğitimsel yansımalarını betimleyici tarzda olduğu tespit edilmiştir. Bireylerin sahip olduğu din anlayışı ve inançlarının salgın ve hastalığa nasıl yaklaşım sergiledikleri temel problemlerinden hareketle, COVID-19 ile inanç ilişkisini inceleyen bir araştırma yapılması ve bununla ilgili anket soruları hazırlanması gerekli görülmüştür.

Literatür taramasının ardından ikinci aşamada, araştırmacılar tarafından soru havuzu oluşturulmuş ve kelam, din psikolojisi, din eğitimi ve din sosyolojisi alanlarında uzman akademisyenlerin görüşleri alınarak anket maddelerinin sayısı 28 olarak belirlenmiştir. Son durumda katılımcılara 7 maddelik kişisel bilgiler formu ve 28 maddelik anket formu yöneltilmiştir. Anketin pilot uygulaması 142 katılımcı ile gerçekleştirilmiş ve anlaşılmayan bir maddenin olmadığı tespit edildikten sonra ana uygulamaya geçilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'nun 28.06.2021 tarih ve 2021/73 sayılı izninin ardından araştırmanın uygulanması aşamasına geçilmiştir. Veriler 2021 yılında katılımcıların onayları alındıktan sonra elde edilmiştir.

Araştırmanın istatistiksel analizi için SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Öğrencilerin görüşlerine göre inanç ve COVID-19 ilişkisinin tespit edilmesinde aritmetik ortalamalar hesaplanmıştır. Ankette kullanılan beşli Likert Ölçeği, 1'den 5'e kadar olan değerlendirme ölçeği olduğundan beş eşit parçaya bölünerek her seçeneğe karşılık gelen puan aralığı belirlenmiştir. Buna göre; 1,00-1,79 arası "hiç", 1,80-2,59 arası "az", 2,60-3,39 arası "orta", 3,40-4,19 arası "yüksek" ve 4,20-5,00 arası ise "tam" olarak değerlendirilmiştir. Anket sonuçlarının bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin frekans ve yüzdelik tabloları verilmiş, daha sonra değişkenler arasında anlamlı ilişki olup olmadığını tespit amacıyla Ki-Kare (χ^2) analizi yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerini belirlemek için yapılan analizlerin sonuçları tablolar halinde gösterilmiştir. Araştırma konusu olan COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerini gösteren veriler Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. Öğrencilerinin COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi Hakkındaki Görüşleri

Anket Soruları	N	X̄	Std.	Değer
1- COVID-19'un manevi yönümü güçlendirdiğine inanıyorum.	344	3,33	,074	Orta
2- COVID-19 nedeniyle hastalanmanın kaderde olduğuna, daha önce yazıldığına inanıyorum.	344	3,11	,082	Orta
3- COVID-19'dan korunma ve hastalığımın iyileşmede inancın etkili olduğuna inanıyorum.	344	3,02	,075	Orta
4- COVID-19'un Allah'ın insanlara verdiği bir bela/ceza olduğuna inanıyorum.	344	3,35	,079	Orta
5- COVID-19'dan ölenlerin eceli ile öldüğünü düşünüyorum.	344	2,58	,079	Az
6- COVID-19'un Allah'ın bir imtihanı, ibreti olduğuna inanıyorum.	344	2,36	,078	Az
7- Sabrın COVID-19'a karşı önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	344	2,53	,078	Az
8- COVID-19 hastalığına yakalananların çektiği sıkıntı ve acıların günahlarına kefaret olacağını düşünüyorum.	344	3,41	,081	Orta
9- Tevekkülün COVID-19'a karşı önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	344	2,67	,077	Az
10- COVID-19'un doğadaki düzeni bozan insanlardan kaynaklandığına inanıyorum.	344	2,50	,077	Az
11- COVID-19'un insanların inançlarının samimiyetini ölçmek için bir fırsat olduğunu düşünüyorum.	344	3,16	,077	Orta
12- COVID-19'un insanların inancını sarstığını, ateizme kaymaya neden olduğunu düşünüyorum.	344	4,45	,055	Tam
13- COVID-19 nedeniyle vefat edenlerin şehit olduğuna inanıyorum.	344	4,04	,069	Yüksek
14- COVID-19'un kıyametin alameti/habercisi olduğuna dair kaygılarım var.	344	3,36	,077	Orta
15- COVID-19'un neden olabileceği sağlık sorunları nedeniyle insanlığın geleceği hakkında kaygı duyuyorum.	344	2,38	,072	Az
16- COVID-19'un insanlar arasındaki sosyal ilişkileri azaltacağından kaygı duyuyorum.	344	2,51	,076	Az
17- COVID-19'un ortaya çıkmasından sonra dinî pratikleri aksatmamaya dikkat ediyorum.	344	3,40	,069	Yüksek
18- COVID-19'un ortaya çıkmasından sonra muhtaçlara daha çok sadaka ve yardımda bulunuyorum.	344	3,47	,069	Yüksek
19- Kişisel temizlikte hijyen ürünlerinin içeriğinde alkol bulunmayanları tercih ediyorum.	344	3,49	,082	Yüksek
20- COVID-19 nedeniyle hasta olan kimsenin tedavi görmesini dinî açıdan gerekli görüyorum.	344	2,35	,082	Az
21- Virüslü bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara	344	2,00	,080	Az

bulaştırmasının kul hakkına girdiğini düşünüyorum.				
22- COVID-19 bulaşının yayılmasını engellemek için ahlaki sorumlulukla hareket edilmesi gerektiğini düşünüyorum.	344	1,99	,071	Az
23- COVID-19 hastalığından iyileşmede inancın etkili olduğuna inanıyorum.	344	2,87	,075	Orta
24- Hastalıktan korunmak için Hadislerde önerilen bitkisel ilaçları kullanıyorum.	344	3,97	,068	Yüksek
25- COVID-19 nedeniyle tüketim maddelerinin stok yapılmasının haram olduğunu düşünüyorum.	344	3,14	,081	Orta
26- COVID-19 salgını nedeniyle sahip olduğum nimetlerin değerini daha iyi anlıyorum.	344	2,07	,068	Az
27- COVID-19'un yaşamın anlamsız olduğunu görmeye ve dünyadan el etek çekmeye neden olduğunu düşünüyorum.	344	3,60	,079	Yüksek
28- COVID-19 nedeniyle toplu ibadet (namaz, taziye vb.) yapmaktan kaçınıyorum.	344	2,96	,082	Az

Tablo 2'deki bulgular katılımcıların COVID-19'un inancı derinden etkilediğini düşündüklerini göstermektedir. Çünkü katılımcılar COVID-19'un insanların inancını sarsarak ateizme kaymalarına yol açtığını ($\bar{X}=4,45$: tam) ve yaşamın anlamsız olduğunu görmelerine, dünyadan el etek çekmelerine neden olduğunu ($\bar{X}=3,60$: yüksek) düşünmektedirler. Bununla birlikte katılımcılar COVID-19 salgını sürecinde bireysel olarak dinî hassasiyetlerinin arttığını ortaya koymuşlardır. COVID-19 salgınının ortaya çıkmasından sonra dinî pratikleri aksatmamaya dikkat ettikleri ($\bar{X}=3,40$: yüksek) ve muhtaçlara daha çok sadaka vererek yardımda buldukları ($\bar{X}=3,47$: yüksek) tespit edilmiştir. Ayrıca bu süreçte alkolsüz hijyen ürünlerini ($\bar{X}=3,49$: yüksek) ve hadislerde önerilen bitkisel ilaçları daha fazla tercih ettikleri ($\bar{X}=3,97$: yüksek) belirlenmiştir.

Katılımcılar COVID-19 salgınının insanlar için Allah'tan gelen bir bela/ceza olduğunu ($\bar{X}=3,35$) puanla, insanların inançlarının samimiyetini ölçmek bir araç olduğunu ($\bar{X}=3,16$) puanla ve bunlara bağlı olarak da COVID-19 hastalığına yakalanmanın kaderde olduğuna, daha önce yazıldığına inanıyorum sorusunu ($\bar{X}=3,11$) puanla orta düzeyde değerlendirmişlerdir. Bu sonuçlarla uyumlu olarak katılımcılar COVID-19'dan korunma ve hastalıktan iyileşmede inancın etkili olduğuna dair soruyu da ($\bar{X}=3,02$) puanla orta düzeyde değerlendirmişlerdir.

COVID-19 hastalığına karşı manevi mücadele ve dinî başa çıkma ile ilgili katılımcıların bunlar arasında az düzeyde bir ilişki olduğunu düşündükleri görülmektedir. Katılımcılar COVID-19'a karşı bir dinî başa çıkma aracı olarak sabrın ($\bar{X}=2,53$) puanla, tevekkülün ise ($\bar{X}=2,67$) puanla az düzeyde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkı olduğuna dair soruyu ($\bar{X}=2,00$) puanla, ölenlerin ise eceli ile

öldükleri şeklindeki soruyu da ($\bar{X}=2,58$) puanla az düzeyde değerlendirmişlerdir.

3.1. Cinsiyet Değişkenine Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Üniversite öğrencilerinin inanç ve COVID-19 salgını ilişkisi hakkındaki görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Ki-Kare (χ^2) analizlerini ve sonuçların yüzdelik değerlerini gösteren veriler Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre İnanç ve COVID-19 Salgını İlişkisi

Anket Soruları	X ²	df	P	Farklılık Değerleri	
				Gruplar	Yüzdeler
COVID-19 nedeniyle hastalanmanın kaderde olduğuna, daha önce yazıldığına inanıyorum.	12,753	4	0,01*	K>E	%21 - %36 (Kesinlikle katılmıyorum)
COVID-19'un Allah'ın insanlara verdiği bir bela/ceza olduğuna inanıyorum.	10,598	4	0,03*	K>E	%28 - %36 (Kesinlikle katılmıyorum)
COVID-19'un Allah'ın bir imtihanı, ibreti olduğuna inanıyorum.	12,586	4	0,01*	K>E	%8 - %20 (Kesinlikle katılmıyorum)
Tevekkülün COVID-19'a karşı önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	12,586	4	0,02*	K>E	%10 - %22 (Kesinlikle katılmıyorum)
COVID-19'un doğadaki düzeni bozan insanlardan kaynaklandığına inanıyorum.	10,398	4	0,03*	K>E	%47 - %31 (Kesinlikle katılmıyorum)
COVID-19'un kıyametin alameti/habercisi olduğuna dair kaygılarım var.	20,793	4	0,00*	K>E	%22 - %47 (Kesinlikle katılmıyorum)

*P<0,05; **P<0,01; E: Erkek; K: Kadın

Tablo 3'teki bulgular cinsiyet değişkeninin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini yordadığını, kadın ve erkek katılımcılar arasında farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak kadın katılımcıların COVID-19 hastalığının menşei hakkında erkeklerden farklı düşüncükleri görülmektedir. Kadınların COVID-19'a yakalanmanın kaderde olduğunu, daha önce yazıldığını ("kesinlikle katılmayanlar" E=%36; K=%21) ve COVID-19'un insanlara bir bela/ceza için gönderildiğini ("kesinlikle katılmayanlar" E=%36; K=%28) daha fazla düşündükleri söylenebilir. Benzer bir sonuç olarak kadınlar, insanların başına gelen bu bela/cezanın sebebinin insanların doğadaki düzeni bozmasından kaynaklandığını ("kesinlikle katılanlar" K=%47; E=%31) ve bu

hastalığın kıyametin habercisi olduğunu (“kesinlikle katılmayanlar” E=%45; K=%22) erkeklere göre daha fazla düşünmektedirler. Son olarak kadınlar tevekkülün COVID-19’a karşı önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğunu (“kesinlikle katılmayanlar” E=%22; K=%10) erkeklere göre daha fazla kabul etmektedirler.

3.2. Fakülte Değişkenine Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerinin öğrenim gördükleri fakülte değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Ki-Kare (χ^2) analizlerini ve sonuçların yüzdelerle gösteren veriler Tablo 4’te verilmiştir:

Tablo 4. Fakülte Değişkenine Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Anket Soruları	X ²	df	P	Farklılık Değerleri	
				Gruplar	Yüzdeler (Kestahlık Katılımı)
COVID-19 nedeniyle hastalanmanın kaderde olduğuna, daha önce yazıldığına inanıyorum.	23,083	12	0,02*	I > S	%31 > %14
COVID-19’dan korunma ve hastalığından iyileşmede inancın etkili olduğuna inanıyorum.	33,686	12	0,01*	I, D, M > S	%26, 23, 21 > %6
COVID-19’un Allah’ın insanlara verdiği bir bela/ceza olduğuna inanıyorum.	36,822	12	0,00**	I, D, M > S	%26, 19, 24 > %3
COVID-19’dan ölenlerin eceli ile öldüğünü düşünüyorum.	26,469	12	0,00**	I > S, D	%50 > %28, 29
COVID-19’un Allah’ın bir imtihanı, ibreti olduğuna inanıyorum.	54,758	12	0,00**	I > S	%58 > %28
Sabrın COVID-19’a karşı önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	28,010	12	0,00*	I > S	%50 > %20
COVID-19 hastalığına yakalananların çektiği sıkıntı ve acıların günahlarına kefaret olacağını düşünüyorum.	33,454	12	0,00*	I > S, D, M	%33 > %15, 15, 12
Tevekkülün COVID-19’a karşı önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	32,337	12	0,00**	I > D	%49 > %18
COVID-19’un doğadaki düzeni bozan insanlardan kaynaklandığına inanıyorum.	31,394	12	0,00**	I, D, M > S	%34, 44, 43 > %20
COVID-19’un insanların inançlarının samimiyetini ölçmek için bir fırsat olduğunu düşünüyorum.	41,770	12	0,00**	I, D, M > S	%24, 19, 25 > %9
COVID-19’un kıyametin alameti/habercisi olduğuna dair kaygılarım var.	28,967	12	0,00**	I, D, M > S	%20, 18, 23 > %6
COVID-19’un neden olabileceği sağlık sorunları nedeniyle insanlığın geleceği hakkında kaygı duyuyorum.	26,357	12	0,00*	I, D, M > S	%43, 36, 47 > %22

COVID-19'un ortaya çıkmasından sonra dinî pratikleri aksatmamaya dikkat ediyorum.	40,252	12	0,00**	İ, D, M > S	%34, 37, 46 > %19
COVID-19'un ortaya çıkmasından sonra muhtaçlara daha çok sadaka ve yardımda bulunuyorum.	23,864	12	0,02**	İ, D, M > S	%15, 13, 13 > %2
Kişisel temizlikte hijyen ürünlerinin içeriğinde alkol bulunmayanları tercih ediyorum.	28,945	12	0,00**	İ, D, M > S	%19, 20, 28 > %11
COVID-19 nedeniyle hasta olan kimsenin tedavi görmesinin dinî açıdan gerekli görüyorum.	24,529	12	0,01*	İ > D	%63 > %36
COVID-19 salgını nedeniyle sahip olduğum nimetlerin değerini daha iyi anlıyorum	28,943	12	0,00**	İ, M > S	%59, 56 > %31

*P<0,05; **P<0,01; İ: İlahiyat Fak., S: Sağlık Bilimleri ve Tıp Fak., D: Diğer Fak., M: Meslek Yüksek Okulları

Tablo 4'teki bulgular fakülte değişkeninin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini yordadığını ortaya koymaktadır. Genel olarak İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkında en yüksek puanları, Sağlık Bilimleri ve Tıp Fakülteleri'nde okuyan öğrencilerin ise en düşük puanları verdikleri görülmektedir. İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin COVID-19 hastalığının kaderde yazılı olduğunu (İ=%31; S=%14), Allah'ın bir imtihanı/ibreti olduğunu Sağlık Bilimleri ve Tıp Fakülteleri'nde okuyan öğrencilerden daha fazla (İ=%58; S=%28) düşündükleri söylenebilir. Bununla uyumlu bir bulgu olarak İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin COVID-19 hastalığı ile mücadelede sabrın (İ=%50; S=%20) ve tevekkülün önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğunu diğer fakültelerde okuyan öğrencilerden daha fazla (İ=%49; D=%18) düşündükleri görülmektedir. Sağlık Bilimleri ve Tıp Fakülteleri'nde okuyan öğrencilerin COVID-19 hastalığından iyileşmede inancın etkili olduğunu diğer gruplardan daha az düşündükleri (İ, D, M=%26, 23, 21; S=%6) belirlenmiştir. Benzer bir bulgu olarak diğer fakültelerde okuyan öğrencilerin Sağlık Bilimleri ve Tıp Fakülteleri'nde okuyan öğrencilere nazaran, COVID-19'un insanların inançlarındaki samimiyeti ölçmek için bir fırsat olduğunu daha fazla düşündükleri (İ, D, M=%24, 19, 25; S=%9) ve hastalığın ortaya çıkmasından sonra dinî yönelimlerinin daha fazla arttığını (İ, D, M=%34, 37, 46; S=%19) ifade ettikleri tespit edilmiştir.

3.3. Lise Mezuniyeti Değişkenine Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerinin mezun oldukları lise değişkenine göre farklılaşıp

farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Ki-Kare (χ^2) analizlerini ve sonuçların yüzdelik değerlerini gösteren veriler Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5. Mezun Oldukları Lise Değişkenine Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Anket Soruları	X ²	df	P	Farklılık Değerleri	
				Gruplar	Yüzdeler (Kesinlikle Katılıyorum)
COVID-19 nedeniyle hastalanmanın kaderde olduğuna, daha önce yazıldığına inanıyorum.	13,015	4	0,01*	AİHL > D	%37 > %20
COVID-19'un Allah'ın insanlara verdiği bir bela/ceza olduğuna inanıyorum.	13,554	4	0,00**	AİHL > D	%27 > %15
COVID-19'dan ölenlerin eceli ile öldüğünü düşünüyorum..	15,604	4	0,00**	AİHL > D	%49 > %31
COVID-19'un Allah'ın bir imtihanı, ibreti olduğuna inanıyorum.	16,138	4	0,00**	AİHL > D	%53 > %33
Sabrın COVID-19'a karşı önemli bir dini başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	11,926	4	0,01*	AİHL > D	%50 > %20
COVID-19 hastalığına yakalananların çektiği sıkıntı ve acıların günahlarına kefaret olacağını düşünüyorum.	21,707	4	0,00*	AİHL > D	%31 > %15
Tevekkülün COVID-19'a karşı önemli bir dini başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	20,980	4	0,00**	AİHL > D	%47 > %27
COVID-19'un ortaya çıkmasından sonra dini pratikleri aksatmamaya dikkat ediyorum.	23,848	4	0,00**	AİHL > D	%16 > %8
COVID-19 hastalığından iyileşmede inancın etkili olduğuna inanıyorum.	14,440	4	0,00**	AİHL > D	%37 > %20
COVID-19 salgını nedeniyle sahip olduğum nimetlerin değerini daha iyi anlıyorum.	15,039	4	0,00**	AİHL > D	%64 > %43
COVID-19'un yaşamın anlamsız olduğunu görmeye ve dünyadan el etek çekmeye neden olduğunu düşünüyorum.	9,570	4	0,04*	AİHL > D	%21 > %12

*P<0,05; **P<0,01; AİHL: Anadolu İmam Hatip Lisesi Mezunları D: Diğer Lise Mezunları

Tablo 5'teki bulgular katılımcıların mezun oldukları lise değişkeninin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini yordadığını ortaya koymaktadır. Gruplar arasında farklılığın olduğu tüm sorularda AİHL mezunlarının diğer liselerden mezun olmuş katılımcılardan daha fazla COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini kurdukları görülmektedir. Farklılık

olan maddeler bağlamında değerlendirildiğinde, AİHL mezunlarının COVID-19'a yakalanmanın kaderde yazılı olduğunu (AİHL=%37; D=%20), COVID-19'un Allah'ın bir bela/cezası olduğunu (AİHL=%27; D=%17), imtihanı/ibreti olduğunu (AİHL=%58; D=%38) daha fazla düşündükleri belirlenmiştir. Buna bağlı olarak bu hastalıkla başa çıkma mada sabrın (AİHL=%53; S=%33), tevekkülün (AİHL=%47; D=%27) ve inancın (AİHL=%37; D=%20) etkili olacağını diğer gruplardan daha fazla düşünmektedirler. Ayrıca AİHL mezunu olan katılımcıların COVID-19 salgını nedeniyle sahip oldukları nimetlerin değerini daha fazla fark ettikleri (AİHL=%64; D=%43) ve dinî pratikleri hayatlarına daha fazla yansıttıkları (AİHL=%16; D=%8) tespit edilmiştir.

3.4. Dindarlık Tanımı Değişkenine Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerinin kendilerini tanımladıkları dindarlık seviyelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Ki-Kare (χ^2) analizlerini ve sonuçların yüzdeler gösteren veriler Tablo 6'da verilmiştir:

298 | db

Tablo 6. Katılımcıların Dindarlık Tanımlarına Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Anket Soruları	χ^2	df	P	Farklılık Değerleri	
				Gruplar	Yüzdeler (Kesinlikle Katılıyorum)
COVID-19'un manevi yönümü güçlendirdiğine inanıyorum.	66,827	12	0,00**	D > B, İ, A	%44 > %18, 11, 4
COVID-19 nedeniyle hastalanmanın kaderde olduğuna, daha önce yazıldığına inanıyorum.	84,636	12	0,00**	D, B > İ, A	%33, 35 > %14, 0
COVID-19'dan korunma ve hastalığından iyileşmede inancın etkili olduğuna inanıyorum.	87,136	12	0,00**	D > B, İ, A	%44 > %25, 14, 0
COVID-19'un Allah'ın insanlara verdiği bir bela/ceza olduğuna inanıyorum.	50,302	12	0,00**	D > B, İ, A	%55 > %18, 18, 0
COVID-19'dan ölenlerin eceli ile öldüğünü düşünüyorum.	95,477	12	0,00**	D > İ, A	%55 > %30, 4
COVID-19'un Allah'ın bir imtihanı, ibreti olduğuna inanıyorum.	165,876	12	0,00**	D > İ, A	%66 > %34, 0
Sabrın COVID-19'a karşı önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	136,539	12	0,00**	D > İ, A	%55 > %30, 0

COVID-19 hastalığına yakalananların çektiği sıkıntı ve acıların günahlarına kefaret olacağını düşünüyorum.	49,754	12	0,00**	D > B, İ, A	%55 > %23, 13, 0
Tevekkülün COVID-19'a karşı önemli bir dini başa çıkma aracı olduğuna inanıyorum.	156,001	12	0,00**	D > B, İ, A	%77 > %41, 19, 4
COVID-19'un insanların inançlarının samimiyetini ölçmek için bir fırsat olduğunu düşünüyorum.	82,373	12	0,00**	D > B, İ, A	%55 > %23, 15, 0
COVID-19 nedeniyle vefat edenlerin şehit olduğuna inanıyorum.	40,798	12	0,00**	D > B, İ, A	%33 > %9, 6, 0
COVID-19'un kıyametin alameti/habercisi olduğuna dair kaygılarım var.	40,798	12	0,00**	D > B, İ, A	%55 > %18, 14, 0
COVID-19'un neden olabileceği sağlık sorunları nedeniyle insanlığın geleceği hakkında kaygı duyuyorum.	48,260	12	0,00**	D > B, A	%55 > %36, 16
COVID-19'un ortaya çıkmasından sonra dini pratikleri aksatmamaya dikkat ediyorum.	148,625	12	0,00**	D > B, İ, A	%66 > %12, 3, 4
COVID-19'un ortaya çıkmasından sonra muhtaçlara daha çok sadaka ve yardımda bulunuyorum.	59,783	12	0,00**	D > B, İ, A	%55 > %12, 7, 4
Kişisel temizlikte hijyen ürünlerinin içeriğinde alkol bulunmayanları tercih ediyorum.	52,188	12	0,00**	D > B, İ, A	%44 > %25, 12, 0
COVID-19 nedeniyle hasta olan kimsenin tedavi görmesinin dini açıdan gerekli görüyorum.	70,795	12	0,00**	D, B, İ > A	%66, 55, 38 > %20
Virüslü bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkına girdiğini düşünüyorum.	45,638	12	0,00**	D, B, İ > A	%44, 63, 69 > %20
COVID-19'un bulaşının yayılmasını engellemek için ahlaki sorumlulukla hareket edilmesi gerektiğini düşünüyorum.	49,114	12	0,00**	D, B, İ > A	%77, 62, 52 > %20
COVID-19 hastalığından iyileşmede inancın etkili olduğuna inanıyorum.	79,224	12	0,00**	D > İ, A	%44 > %20, 0
Hastalıktan korunmak için Hadislerde önerilen bitkisel ilaçları kullanıyorum.	49,920	12	0,00**	D > B, İ, A	%33 > %7, 5, 0
COVID-19 salgını nedeniyle sahip olduğum nimetlerin değerini daha iyi anlıyorum.	103,895	12	0,00**	D, B, İ > A	%55, 59, 38 > %8
COVID-19'un yaşamın anlamsız olduğunu görmeye ve dünyadan el etek çekmeye neden olduğunu düşünüyorum.	28,832	12	0,00**	D > B, İ, A	%44 > %16, 10, 4

**P<0,01; D: Dindar, B: Biraz dindar, İ: İnançlı ama dindar değil, A: Dinî inancı pek olmayan.

Tablo 6'daki bulgular katılımcıların kendileri için kabul ettikleri dindarlık tanımının onların COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerini yordadığını ortaya koymaktadır. Buna göre kendini dindar olarak tanımlayan öğrencilerin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi arasında pozitif bir ilişki kurdukları, kendini dinî inancı pek olmayan şekilde tanımlayan öğrencilerin ise COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi arasında negatif ilişki kurdukları görülmektedir. Farklılık olan maddeler bağlamında değerlendirildiğinde, kendilerini dindar olarak tanımlayan öğrencilerin COVID-19 sebebiyle manevi yönlerinin daha fazla arttığı (D=%44; B=%18, İ=%11, A=4) ve COVID-19'un insanların inançlarının samimiyetini ölçmek için bir fırsat olduğunu daha fazla (D=%55; B=%23, İ=%15, A=0) düşündükleri söylenebilir. Dindar öğrencilerin COVID-19'un Allah'ın insanlara verdiği bir bela/ceza (D=%55; B=%18, İ=%18, A=0), Allah'ın bir imtihanı, ibreti (D=%66; İ=%34, A=0) ve kıyametin alameti/habercisi olduğunu (D=%55; B=%18, İ=%14, A=0) diğer gruplardan daha fazla düşündükleri belirlenmiştir. Buna bağlı olarak bu hastalıkla başa çıkmada sabrın (D=%55; İ=%30, A=0), tevekkülün (D=%77; B=%41, İ=%19, A=4) ve inancın (D=%44; B=%25, İ=%14, A=0) etkili olacağını dindar grup diğer gruplardan daha fazla düşünmektedirler. Bu bölümde kendilerini dindar, biraz dindar ve inançlı olarak kabul eden grupların birleşerek dinî inancı pek olmayan gruptan farklılaştığı maddeler ise COVID-19'un tedavisi ve bulaşın engellenmesi ile ilgili sorulardadır. İlk üç grup COVID-19 nedeniyle hasta olan kimsenin tedavi görmesini dinî açıdan gerekli görmektedirler (D=%66, B=%55, İ=%38; A=20). Aynı şekilde ilk üç grup COVID-19 bulaşının yayılmasını engellemek için ahlaki sorumlulukla hareket edilmesi gerektiğini (D=%77, B=%62, İ=%52; A=20) ve virüslü bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkına girdiğini (D=%44, B=%63, İ=%69; A=20) daha fazla düşünmektedirler. Burada dikkat çeken bir bulgu ise dinî inancı pek olmayan grubun %20'sinin de tedavinin dinî bir gereklilik ve virüsü bulaştırmanın kul hakkı olduğunu düşünmeleridir.

Katılımcıların kendileri için kabul ettikleri dindarlık tanımı ile aldıkları yüksek din öğretimi arasındaki ilişki Ki-Kare (χ^2) analizleri ile incelendiğinde aralarında anlamlı bir ilişkinin ($\chi^2=74,445$; $df=9$; $P=0,00$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre İlahiyat Fakültesi'nde yüksek din öğretimi gören öğrencilerin kendilerini "dinin tüm gereklerini yerine getiren" veya "dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan" biri olarak görmeleri %87 iken, bu oran diğer fakültelerde sırasıyla %46, 38, 56 şeklindedir. Bu durum bireylerin kendileri için kabul ettikleri

dindarlık tanımı ile aldıkları yüksek din öğretimi arasındaki anlamlı ve pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların kendileri için kabul ettikleri dindarlık tanımı ile lisede gördükleri örgün din öğretimi arasındaki ilişki Ki-Kare (x^2) analizleri ile incelendiğinde aralarında anlamlı bir ilişkinin ($x^2=40,342$; $df=3$; $P=0,00$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre İmam Hatip Lisesi'nde örgün din öğretimi gören öğrencilerin kendilerini "dinin tüm gereklerini yerine getiren" veya "dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan" biri olarak görmeleri %84 iken, bu oran diğer liselerde okuyan öğrenciler için %46 şeklindedir. Bu durum bireylerin kendileri için kabul ettikleri dindarlık tanımı ile lisede aldıkları örgün din öğretimi arasındaki anlamlı ve pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

3.5. COVID-19 Hastalığını Geçirme Durumuna Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Üniversite öğrencilerinin inanç ve COVID-19 salgını ilişkisi hakkındaki görüşlerinin COVID-19 hastalığını geçirme durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Ki-Kare (x^2) analizleri neticesinde gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın oluşmadığı tespit edilmiştir. Buna göre hastalığı geçirme durumunun katılımcıların inanç ve COVID-19 ilişkisi hakkındaki görüşlerini etkilemediği söylenebilir.

3.6. Bir Yakınının COVID-19 Hastalığını Geçirme Durumuna Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerinin bir yakınının COVID-19 hastalığını geçirme durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Ki-Kare (x^2) analizlerini ve sonuçların yüzdelik değerlerini gösteren veriler Tablo 7'de verilmiştir:

Tablo 7. Bir Yakınının COVID-19 Hastalığını Geçirme Durumuna Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Anket Soruları	x^2	df	P	Farklılık Değerleri	
				Gruplar	Yüzdeler
Virüslü bireyin tedbirli davranmayı virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkına girdiğini düşünüyorum.	872	4	,01*	E > H	%12 - %25 (Kesinlikle katılmıyorum)
COVID-19 hastalığından iyileşmede inancın etkili olduğuna inanıyorum	2,605	4	,01*	E > H	%14 - %25 (Kesinlikle katılmıyorum)

* $P<0,05$; H: Hayır, geçirmedim. E: Evet, geçirdim.

Tablo 7'deki bulgular katılımcıların bir yakınının COVID-19 geçirmesinin onların COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerini yordadığını ortaya koymaktadır. Gruplar arasında farklılığın olduğu iki soruda da bir yakını COVID-19 geçiren öğrencilerin diğer öğrencilerden daha fazla COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini kurdukları görülmektedir. Farklılık olan maddeler bağlamında değerlendirildiğinde, bir yakını COVID-19 geçiren öğrencilerin virüslü bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkı olduğunu ("kesinlikle katılmayanlar" E=%12; H=%25) daha fazla düşündükleri belirlenmiştir. Bununla uygun olarak bir yakını COVID-19 geçiren öğrencilerin COVID-19 hastalığından iyileşmede inancın etkili olduğunu ("kesinlikle katılmayanlar" E=%14; H=%25) daha fazla düşündükleri tespit edilmiştir.

3.7. COVID-19 Hastalığı Sebebiyle Vefat Eden Bir Yakını Olma Durumuna Göre COVID-19 Salgını ve İnanç İlişkisi

Üniversite öğrencilerinin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerinin bir yakını COVID-19 hastalığı sebebiyle kaybetme durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Ki-Kare (χ^2) analizlerini ve sonuçların yüzdeleri gösteren veriler Tablo 8'de verilmiştir:

Tablo 8. COVID-19 Hastalığı Sebebiyle Vefat Eden Bir Yakını Olma Durumuna Göre İnanç ve COVID-19 Salgını İlişkisi

Anket Soruları	2	f	P	Farklılık Değerleri	
				Gruplar	Yüzdeler
Virüslü bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkına girdiğini düşünüyorum.	0,951	4	,02*	E > H	%64-%58 (Kesinlikle katılıyorum)

*P<0,05; H: Hayır, kaybetmedi. E: Evet, kaybetti.

Tablo 8'deki bulgular katılımcıların bir yakını COVID-19 hastalığı sebebiyle kaybetmesinin onların COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerini yordadığını ortaya koymaktadır. Gruplar arasında farklılığın olduğu tek soruda da bir yakını COVID-19 sebebiyle vefat eden öğrencilerin diğer öğrencilerden daha fazla COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini kurdukları görülmektedir. Farklılık olan madde bağlamında değerlendirildiğinde, bir yakını COVID-19 sebebiyle vefat eden öğrencilerin virüslü bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkı olduğunu (E=%64; H=%58) daha fazla düşündükleri belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Üniversite öğrencilerinin katılımıyla COVID-19 salgını ve inanç ilişkisinin incelendiği bu çalışmada katılımcıların inançlarının, görüşlerinin ve kanaatlerinin COVID-19'dan etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar COVID-19 sürecinde bireysel olarak dinî hassasiyetlerinin arttığını, COVID-19'dan korunma ve hastalıktan iyileşmede inancın etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Literatürde COVID-19 salgını sürecinde gençlerin dine yönelimlerinin arttığı, tevekkül, sabır ve şükür şeklindeki olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları ve ibadette artış gibi manevi değişimler yaşadıkları ifade edilmektedir.²⁷ Sağlık çalışanlarında dinî başa çıkma ve psikolojik sağlamlığın incelendiği başka bir çalışmada ise, olumlu dinî başa çıkma yöntemleri ile psikolojik sağlamlık arasında mühim bir ilişki olduğu, olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini kullanmanın sağlık çalışanlarının psikolojik sağlamlığına katkı sağladığı ortaya konulmaktadır.²⁸

Bu çalışmada katılımcıların hayatın anlamsızlaşması, dünyadan el etek çekme gibi düşüncelere kaydıkları belirlenmiştir. Bunun sebebi olarak COVID-19 hastalığının yıkıcı etkileri, ölümlerin oldukça ani ve fazla olması olabilir. Yapılan bir çalışmada COVID-19 sebebiyle yakınına kaybeden bireylerde ölümü kabullenmeme ve hayatın anlamsızlaşması gibi psiko-sosyal değişimlerin yaşandığı ortaya konulmaktadır.²⁹ Benzer bir çalışmada COVID-19 hastalığına yakalanan sağlık çalışanlarının %69'unun hayatın anlamını sorguladıkları sonucuna ulaşılmıştır.³⁰

Katılımcılar COVID-19'un insanlar için Allah'tan gelen bir bela/ceza ve insanların inançlarının samimiyetini ölçmek için bir araç olduğunu orta düzeyde değerlendirmişlerdir. COVID-19 hastalığına yakalanan kişilerdeki dindarlık ve dinî başa çıkma konusunun araştırıldığı bir çalışmada ise katılımcıların önemli kısmının bu hastalığı ilahî bir ceza ve Allah'ın bir imtihanı olarak kabul ettikleri sonucuna

²⁷ Said Sami vd., "COVID-19 Sürecinde Gençlerde Hayatın Anlamına Yönelik Değişim ve Dönüşümler", *İlahiyat Akademi* 12 (2020), 249.

²⁸ Yasemin Angın, "Covid-19 Pandemi Sürecinden Geçerken Sağlık Çalışanlarında Dinî başa çıkma ve Psikolojik Sağlamlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (2021), 342.

²⁹ Sami Said, "Covid-19 Nedeniyle Yakınlarını Kaybeden Bireylerde Yas Süreci ve Dinî başa çıkma", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/55 (2021), 441.

³⁰ Orhan Gürsu - Salih Bayındır, "Covid-19 Hastalığını Geçiren Sağlık Çalışanlarının Başa Çıkma Sürecinde Din Ve Maneviyat", *Turkish Academic Research Review* 6/1 (2016), 214.

ulaşmıştır.³¹ Gerek bu araştırmada gerekse benzer araştırmalarda katılımcıların salgınları ve doğal afetleri ilahî bir ceza olarak nitelendirdiği görülmektedir. Bu konuyu inceleyen başka bir çalışmada, konu helak kıssaları bağlamında değerlendirilerek, bunların ilahî bir ceza olarak nitelendirilemeyeceği üzerinde durulmakta, literal ve lafzi okuma yerine akli ve mantıki delillerle yapılacak din eğitimine vurgu yapılmaktadır.³² Daha önceki doğal afetlerin ardından yapılan çeşitli araştırmalarda da bu afetlerin ilahî bir ceza olarak görülmesinin³³ sebepleri olarak; kriz dönemlerinde dine yönelme, kaderci anlayışa sahip olma, bilimsel açıklama yapamama, eğitim eksikliği ifade edilmektedir.³⁴

Araştırmada cinsiyet değişkeninin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini yordadığı, kadın ve erkek katılımcılar arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Genel olarak kadın katılımcıların COVID-19 hastalığının menşei hakkında erkeklerden farklı düşündükleri ve kadınların COVID-19'a yakalanmanın kaderde olduğunu ve COVID-19'un insanlara bir bela/ceza için gönderildiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Ayrıca kadınlar tevekkülün COVID-19'a karşı önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğunu erkeklere göre daha fazla kabul etmektedirler. Kadınların COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkında erkeklere göre daha farklı düşünmesinin sebebi, kadınların daha duygusal olmaları ve manevi desteğe daha fazla ihtiyaç duymaları olabilir. Literatürde genel anlamda kadınların olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine daha çok başvurdukları,³⁵ COVID-19 salgını sürecinde de kadınların olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini erkeklere göre daha fazla kullandıkları,³⁶ bu süreçte kadınların dinî inançlarında olumlu değişimler olduğu ve

³¹ Mehmet Emin Kalgı, "Covid-19 Salgınına Yakalanan Kişilerde Dindarlık ve Dinî Başa Çıkma", *Marife* 21/1 (2021), 146.

³² Muhammet Karaosman, "Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (ts.), 116.

³³ Talip Küçükcan - Ali Köse, *Doğal Âfetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000); Mehmet Baki Bilik, "Depremleri Anlamlandırma ve Açıklama Biçimlerinin Sismik Risk Azaltma Süreçlerine Etkisi Açısından 2011 Van Depremleri", *Resilience* 3/2 (2019), 233.

³⁴ Mehmet Emin Kalgı, "Koronavirüs Salgını ve Dindarlıkla İlgili Yapılmış Ampirik Çalışmaların Analizleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2021), 125.

³⁵ Nevzat Gencer - Muammer Cengil, "Travma Sonrası Büyüme ve Din", *Dindarlık, Kişilik ve Ruh Sağlığı*, ed. Nevzat Gencer, Muammer Cengil (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 339.

³⁶ Mebrure Doğan - Faruk Karaca, "Covid-19 Salgın Sürecinde Aktif Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ölüm Kaygısı ile Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 55 (2021), 340.

manevi destek alma ihtiyacını daha fazla hissettikleri ortaya konulmaktadır.³⁷

Araştırmada fakülte değişkeninin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini yordadığı, genel olarak İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkında en yüksek puanları, Sağlık Bilimleri ve Tıp Fakülteleri'nde okuyan öğrencilerin ise en düşük puanları verdikleri belirlenmiştir. İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin COVID-19 hastalığının kaderde yazılı olduğunu, Allah'ın bir imtihanı/ibreti olduğunu, COVID-19 hastalığı ile mücadelede sabrın ve tevekkülün önemli bir dinî başa çıkma aracı olduğunu diğer fakülte-lerde okuyan öğrencilerden daha fazla düşündükleri görülmektedir. Bunun sebebi olarak İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin diğer fakültelerde okuyan öğrencilere göre daha fazla din eğitim-öğretimi yapmaları, buna bağlı olarak zihin ve duygu dünyalarındaki bu biriki-min bir musibet ve salgın karşısındaki tavırlarını etkilemesi olabilir. Sağlık çalışanlarıyla yapılan bir araştırmada da katılımcıların cevaplarında COVID-19'un ortaya çıkmasının ve yayılmasının doğal yollarla olduğu ilk sırada yer alırken (%35,2), virüsün ilahî bir uyarı olduğu yönündeki görüş üçüncü sırada (%16,7) yer almaktadır.³⁸

db | 305

Araştırmada katılımcıların mezun oldukları lise değişkeninin COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini yordadığı, tüm sorularda AİHL mezunu katılımcıların diğer liselerden mezun olmuş katılımcılardan daha fazla COVID-19 salgını ve inanç ilişkisini kurdukları tespit edilmiştir. AİHL mezunu katılımcıların COVID-19'a yakalanmanın kaderde yazılı olduğunu, COVID-19'un Allah'ın bir bela/cezası ile O'nun imtihanı/ibreti olduğunu diğer lise mezunu katılımcılara göre daha fazla düşündükleri belirlenmiştir. Buna bağlı olarak AİHL mezunları bu hastalıkla başa çıkmada sabrın, tevekkülün ve inancın etkili olacağını diğer gruplardan daha fazla düşünmektedirler. Ayrıca AİHL mezunu olan katılımcıların COVID-19 salgını nedeniyle sahip oldukları nimetlerin değerini daha fazla fark ettikleri ve dinî pratikleri hayatlarına daha fazla yansıt-tıkları tespit edilmiştir. Bu sonuçlar bireylerin bir musibet ve salgınla karşılaşmadan önce aldıkları din eğitiminin hem musibetin kaynağı hakkındaki görüşleri hem de bu süreçte verecekleri mücadele üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum; bireyin önceden almış olduğu din eğitiminin onun zihin ve duygu dünyasını

³⁷ Veysel Karani Altun, "Dinin Salgın Hastalık Dönemlerindeki Eğitsel Rolü: Covid-19 Pandemisi Özelinde Bir Araştırma", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 11 (2021), 100.

³⁸ Doğan - Karaca, "Covid-19 Salgın Sürecinde Aktif Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ölüm Kaygısı ile Dinî başa çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", 341.

şekillendirmesi, çeşitli karşılaştırmalara imkân tanınması ve daha dayanıklı bir ruh hâline sahip olmasından kaynaklanabilir.”. COVID-19 salgını sürecinde din eğitimi ile dinî başa çıkmanın araştırıldığı bir çalışmada da din eğitimi alanların almayanlara göre daha yoğun bir şekilde dinî başa çıkma etkinliklerine katıldıkları tespit edilmiştir.³⁹ Başka bir çalışmada da bireylerin dinî bilgi düzeyi ile stresle başa çıkma yöntemleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu, bireylerin dinî bilgi seviyesi yükseldikçe stresle başa çıkma yöntemlerinin de güçlendiği ortaya konulmaktadır.⁴⁰

Katılımcıların kendileri için kabul ettikleri dindarlık tanımının onların COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi hakkındaki görüşlerini yordadığı, kendilerini dindar olarak tanımlayan katılımcıların diğer gruplardan daha fazla COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi kurdukları tespit edilmiştir. Kendilerini dindar olarak tanımlayan öğrencilerin COVID-19 sebebiyle manevi yönlerinin daha fazla arttığını, COVID-19’un insanların inançlarının samimiyetini ölçmek için bir fırsat olduğunu, COVID-19’un Allah’ın insanlara verdiği bir bela/ceza, Allah’ın bir imtihanı, ibreti ve kıyametin alameti/habercisi olduğunu diğer gruplardan daha fazla düşündükleri belirlenmiştir. Kendilerini dindar olarak tanımlayan katılımcıların COVID-19’u Allah’ın bir cezası ve imtihanı olarak görmelerinin sebebi, insanlığı bu denli aciz bırakan bu felaketi sadece doğal nedenlere bağlayarak dinden alınabilecek desteği sınırlandırmak istememelerinden kaynaklanabilir.⁴¹ COVID-19 salgını sürecinde dindarlık ve ölüm kaygısı konusunun işlendiği bir çalışmada, insanların bu çetin hastalıkla ve psikolojik etkileriyle başa çıkabilmeleri için dinin ciddi bir işlev görebileceği ve rehabilite edici bir rol üstlenebileceği ifade edilmektedir.⁴² Benzer bir bulgu olarak, COVID-19 salgını sürecinde en ağır yükü omuzlayan sağlık çalışanlarından COVID-19 hastalığını geçirenlerin bu durumla başa çıkmak için dinî-manevi pratiklere yönelmelerinin %80 oranında olduğu ortaya konulmuştur.⁴³

³⁹ Veysel Karani Altun, “Din Eğitimi Açısından Dindarlık ve Olumlu Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 547.

⁴⁰ Büşra Nur Yüksel, “Dindarlık ve Stresle Başa Çıkma Yöntemleri İlişkisi: İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2019), 80.

⁴¹ Doğan - Karaca, “Covid-19 Salgını Sürecinde Aktif Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ölüm Kaygısı ile Dinî başa çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, 346.

⁴² Fatih Kandemir, “Bazı Demografik Değişkenler Bağlamında Covid-19 Pandemi Neslinin Dindarlık ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/1 (2020), 126.

⁴³ Gürsu - Bayındır, “Covid-19 Hastalığını Geçiren Sağlık Çalışanlarının Başa Çıkma Sürecinde Din Ve Maneviyat”, 212.

Başka bir araştırmada da COVID-19 hastalığına yakalananların dua etmek, namaz kılmak ve Kur'an okumak gibi dinî ibadetlere yöneldikleri ifade edilmektedir.⁴⁴

Kendilerini dindar olarak tanımlayan öğrencilerin bu hastalıkla başa çıkmada sabrın, tevekkülün ve inancın etkili olacağını, COVID-19 hastalığına yakalanan kimsenin tedavi görmesini dinî açıdan gerekli gördükleri, COVID-19 bulaşının yayılmasını engellemek için ahlaki sorumlulukla hareket edilmesi gerektiğini ve virüslü bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkı olduğunu daha fazla düşündükleri tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak hastalık ve ölüm gibi stres ve acı veren durumlar karşısında dinî ve manevi öğelerin bireyi olumlu yönde desteklemesi olabilir. Literatürde genel anlamda zorluklarla başa çıkma sürecinde bireyler için dinî uygulamalara başvurmanın önemli bir paya sahip olduğu, bireylerin dinî başa çıkma stratejileri içerisinde en çok duaya başvurdukları tespit edilmiştir.⁴⁵ Özel olarak ise COVID-19 sebebiyle bir yakını kaybeden bireylerin dua, sabır, ahiret ve kader inancı şeklindeki olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine başvurdukları ifade edilmektedir.⁴⁶ COVID-19 sürecinde ölüm kaygısı ve dinî başa çıkma ile ilgili bir araştırmada da özel dindarlık algısı daha yüksek olan kişilerin olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine daha fazla yöneldikleri ortaya konulmuştur.⁴⁷

db | 307

Araştırmada katılımcıların kendileri için kabul ettikleri dindarlık tanımı ile üniversitede ve/veya üniversiteden önce gördükleri din eğitimi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre İlahiyat Fakültesi'nde okuyan ve/veya İHL mezunu olan öğrencilerin kendilerini diğer gruplara göre daha fazla "dinin tüm gereklerini yerine getiren" veya "dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan" biri olarak gördükleri belirlenmiştir. Bu durum bireylerin kendileri için kabul ettikleri dindarlık tanımı ile aldıkları din eğitimi arasındaki anlamlı ve pozitif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda katılımcıların gördükleri din eğitiminin, kendileri için kabul ettikleri dindarlık tanımları ile COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi arasında aracılık rolü üstlendiği söylenebilir. Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar ışığında din eğitimi gören bireylerin dindarlık kabullerinin ve kendilerine yönelik

⁴⁴ Kalgi, "Covid-19 Salgınına Yakalanan Kişilerde Dindarlık ve Dinî Başa Çıkma", 147.

⁴⁵ Sema Karagöz, "Remisyon Sürecindeki Lösemi Tanılı Çocukların Anne-Babalarının Başa Çıkma Süreçlerinde Dinin Rolü", *Hittit İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2021), 710.

⁴⁶ Said, "Covid-19 Nedeniyle Yakınlarını Kaybeden Bireylerde Yas Süreci ve Dinî Başa Çıkma", 441.

⁴⁷ Doğan - Karaca, "Covid-19 Salgın Sürecinde Aktif Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ölüm Kaygısı ile Dinî başa çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", 344.

tanımlamalarının pozitif etkilendiği, salgın dönemlerinde ve musibetler karşısında da dindar kişiliklerinin devreye girdiği ifade edilebilir. Çünkü yapılan araştırmalar, içten bir inanca sahip olan bireylerin genelde psikolojik bakımdan daha iyi durumda olduklarını ve endişe, stres, bunalım gibi olumsuz durumlara karşı da daha dirençli olduklarını ortaya koymaktadır.⁴⁸ COVID-19 salgını döneminde dinin eğitsel rolü üzerine yapılan bir araştırmada, bilhassa salgın sürecinde dinin birey ve toplum için eğitsel bir rolünün olduğu ve insanın dönüşümünde dinin ciddi bir etkisi olduğu üzerinde durulmaktadır.⁴⁹ Zira insanın kendisine sorduğu sorularda ve hayatı anlamlandırmasında din eğitimi bireye anlam katmakta⁵⁰ ve zihni çıkarsamalar yapmasını sağlamaktadır.⁵¹

COVID-19 hastalığını geçirme durumunun üniversite öğrencilerinin inanç ve COVID-19 salgını ilişkisi hakkındaki görüşlerini etkilemediği, bu hastalığı geçiren ve geçirmemiş olan katılımcıların COVID-19 salgını ve inanç ilişkisi ile görüşlerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ancak bir yakını bu hastalığı geçiren ve COVID-19 sebebiyle bir yakını vefat eden katılımcıların “virüslü bireyin tedbirli davranmayıp virüsü insanlara bulaştırmasının kul hakkı olduğu” hakkındaki görüşe sahip oldukları belirlenmiştir. Bunun sebebi olarak hastalık ve ölüm gibi elem verici bir olayın sebebi olan COVID-19 hastalığının yayılmasında, insanların sorumluluğunu daha yakından ve derinden hissetmiş olmaları gösterilebilir.

Hastalık, salgın ve virüs gibi durumları dinî açıdan anlama, anlamlandırma ve bunlara yönelik tutumların geliştirilmesinde din anlayışı, kader ve kötülük yaklaşımlarının etkin olduğu gözlemlenmiştir. Din anlayışında olduğu gibi kader ve kötülük yaklaşımlarının farklı olması söz konusu tutumları da farklılaştırmaktadır. Tersten bakılacak olursa din anlayışı ve meselelere ilişkin yaklaşım ve tutumlardan bireylerin aldığı din eğitiminin niteliği ve niceliğine dair veriler elde edilebilir. Hastalık gibi durumlara karşı yapılan teolojik açıklamalarda genelde imtihan olgusu üzerinden yaklaşım sergilenmektedir. Allah'ın evreni ve içindeki varlıkları yarattığı ve ona sünnetullah olarak adlandırılan

⁴⁸ Mustafa Köylü, “Dinin Ruh ve Beden Sağlığı Üzerindeki Etkisi”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, ed. Nurullah Altaş – Mustafa Köylü, 101-126, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 103; Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 104.

⁴⁹ Altun, “Dinin Salgın Hastalık Dönemlerindeki Eğitsel Rolü”, 101.

⁵⁰ Yurdagül Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci* (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 125.

⁵¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Gün Yayıncılık, 1998), 28.

temel ilkeler kapsamında gerçekleşen bu tür olaylar karşısında insanın konumu ve etkinliği üzerinde farklı anlayışlar bulunmaktadır. İnsan iradesi ve özgürlüğünü ön plana çıkaran yaklaşımlarda bireyin olaylardaki etkisi vurgulanırken Tanrının mutlaklığı üzerinde yoğunlaşan anlayış, bireyi pasif ve mahkûm konumda görmektedir. Kesişim alanında bulunan bu meseleler üzerinde daha somut verilerin elde edilmesi için kelam, din psikolojisi, din eğitimi ve din sosyolojisi alanı uzmanlarının ortak çalışmalar yapması gerekli görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ahmet. "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 33/1 (1992), 129-156.
- Altun, Veysel Karani. "Din Eğitimi Açısından Dindarlık ve Olumlu Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/2 (2021), 549-571.
- Altun, Veysel Karani. "Dinin Salgın Hastalık Dönemlerindeki Eğitsel Rolü: Covid-19 Pandemisi Özelinde Bir Araştırma". Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi 11 (2021), 89-103.
- Angın, Yasemin. "Covid-19 Pandemisi Sürecinden Geçerken Sağlık Çalışanlarında Dini Başa Çıkma ve Psikolojik Sağlamlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 25/1 (2021), 331-345.
- Aydın, Cüneyd. "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi". Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18/35 (30 Haziran 2019), 101-122. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.469645>
- Ayten, Ali vd. "Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 12/2 (2012), 45-79.
- Bağdâdi, Ebû Mansûr Abdulkâhir. Usûlu'd-dîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Bilgin, Beyza. Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi. Ankara: Gün Yayıncılık, 1998.
- Bilik, Mehmet Baki. "Depremleri Anlamlandırma ve Açıklama Biçimlerinin Sismik Risk Azaltma Süreçlerine Etkisi Açısından 2011 Van Depremleri". Resilience 3/2 (2019), 229-237.
- Bulut, İsmail. "Kader Engellilik İlişisine Kelami Bir Yaklaşım". Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 43 (05 Temmuz 2015), 20-51.
- Büyüköztürk, Şener vd. Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 27. Basım, 2019. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Çelik, Celaleddin. "Teodisenin Sosyolojisi: Toplumsal Süreçlerle İlişkisi İçinde Teodise Konusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım". Bilimname 13/2007 (2007), 2.
- Daniel T. Gilbert - Cooper, Joel. "Social Psychological Strategies of Self-deception." Self Deception and Self Understanding. ed. M. W. Martin. New York: University Press of Kansas, 1985.
- Doğan, Mebrure - Karaca, Faruk. "Covid-19 Salgın Sürecinde Aktif Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ölüm Kaygısı ile Dini Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". İlahiyat Tetkikleri Dergisi 55 (2021), 327-351.
- Ekşi, Halil. Başaçıkma, Dini Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2001.
- Eş'ari, Ebu'l-Hasan. el-İbâne an usûli'd-diyâne. Beyrut, Dâr-u İbn Zeydün li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî., t.y.
- Eş'ari, Ebu'l-Hasan. Kitâbu'l-Luma' fi'r-red ala ehli'z-zeyğ ve'l-bida'. Beyrut: Imprimerie Catholique, 1953.

- Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail. Risâle ila ehli's-sağr. Şam: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1988.
- Gencer, Nevzat - Cengil, Muammer. "Travma Sonrası Büyüme ve Din". Dindarlık, Kişilik ve Ruh Sağlığı. ed. Nevzat Gencer, Muammer Cengil. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Gürsu, Orhan - Bayındır, Salih. "Covid-19 Hastalığını Geçiren Sağlık Çalışanlarının Başa Çıkma Sürecinde Din Ve Maneviyat". Turkish Academic Research Review 6/1 (2016), 181-220.
- Kâdi Abdülcebbar. el-Muğni fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012.
- Kâdi Abdülcebbar. Şerhu'l-usûli'l-hamse. thk. Abdulkerim Osman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988.
- Kalgı, Mehmet Emin. "Covid-19 Salgınına Yakalanan Kişilerde Dindarlık ve Dini Başa Çıkma". Marife 21/1 (2021), 131-150.
- Kalgı, Mehmet Emin. "Koronavirüs Salgını ve Dindarlıkla İlgili Yapılmış Ampirik Çalışmaların Analizleri". Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 53 (2021), 111-132.
- Kandemir, Fatih. "Bazı Demografik Değişkenler Bağlamında Covid-19 Pandemi Neslinin Dindarlık ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma". Tokat İlmîyat Dergisi 8/1 (2020), 99-129.
- Karaosman, Muhammet. "Kur'an'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". Tefsir Araştırmaları Dergisi 4/3 (ts.), 98-120.
- Kenneth I. Pargament vd. "Religion the Problem Solving Process, Theree Styles of Coping". Journal for the Scientific Study of Religion 27/1 (1998).
- Kuşat, Ali. "Psikolojik Bir Olgu Olarak Kendini Aldatma ve Dini İnançla İlişkisi". Dini Araştırmalar 3/8 (Haziran 2000), 97-116.
- Küçükcan, Talip - Köse, Ali. Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. Kitabü't-tevhîd. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM, 2002.
- Matürîdî, Ebu Mansûr. Te'vilâtü ehli's-sünne. thk. Fatma Yusuf el-Hiyemî. Beyrut: Resalah Publishers, 2004.
- Mehmedoğlu, Yurdagül. Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci. İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Özen, Yener - Gül, Abdulkadir. "Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu". Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi 15 (2007), 394-422.
- Said, Sami. "Covid-19 Nedeniyle Yakınlarını Kaybeden Bireylerde Yas Süreci ve Dini Başa Çıkma". İlahiyat Tetkikleri Dergisi 1/55 (2021), 421-444.
- Sami, Said vd. "COVID-19 Sürecinde Gençlerde Hayatın Anlamına Yönelik Değişim ve Dönüşümler". İlahiyat Akademi 12 (2020), 217-256.
- Sayılı, Uğurcan vd. "Coronavirüs (COVID-19) Salgını Döneminde İstanbul'da Ölüm Hızındaki Artış". Sağlık ve Toplum COVID-19 Özel Sayısı (2020), 77.
- Yapıcı, Asım. Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık. Adana: Karahan Yayınları, 2007.

The Relationship between COVID-19 and Faith*

İsmail BULUT**
Ahmet KOÇ***

Extended Abstract

COVID-19 is a reasonably new virus with many symptoms and sometimes fatal consequences. The virus spreads rapidly and mutates and has different effects on each individual, causing situations such as uncertainty, fear, and isolation. It may lead to a life and future anxiety or a fear of death, and as a result, individuals can experience meaninglessness or emptiness.

Individuals trying to make sense of physiological and psychological aspects seek new coping methods to overcome this stressful and challenging process with minor damage. For this reason, they use religious coping tools in their approach to the virus phenomenon, the prevention of the disease, and the treatment process. It is known that religious understandings of fate and evil effectively understand and interpret situations such as diseases, epidemics, and viruses and develop attitudes towards them from a religious perspective.

The different approaches of individuals on fate and evil differentiate these attitudes. Nonetheless, religious understanding of individuals and their approaches and attitudes towards problematic issues parallels the religious education. Theological explanations on conditions such as illnesses generally favor the phenomenon of the test. There are different understandings on the position and behavior of man in the face of such events, which take place within the scope of the basic principles Allah created the universe and the beings in it, called sunnatullah. In approaches that emphasize human will and freedom, the effects of individuals on events are emphasized. In the understanding that focuses on the absoluteness of God, the individual is seen as passive and doomed.

This study aims to determine the relationship between the COVID-19 and religious belief. It has been determined that research on COVID-19 and religion are descriptive of religious coping and the psychological and educational reflections of the epidemic. Based on the fundamental problem of how individuals' understanding of religion and beliefs approach the epidemic and disease, it was deemed necessary to

* The permission of Hitit University Human Research Ethics Committee, dated 02/07/2021 and numbered 2021/73 was obtained for the collection of research data.

** Corresponding Author, Assoc. Dr. Hitit University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences, Çorum, Turkey, ismailbulut@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8588-1585>.

*** Corresponding Author, Assoc. Dr. Hitit University, Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences, Çorum, Turkey, ismailbulut@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8588-1585>.

conduct a study examining the relationship between COVID-19 and faith and religious education. In this context, a questionnaire was applied to 344 students with the "COVID-19-belief relationship scale" in order to determine how the students studying at Hitit University evaluate the COVID-19 virus and the resulting medical, psychological, social, etc. situations in terms of belief. In our study, the data obtained from the questionnaire were analyzed with the quantitative analysis method using SPSS.

Considering the answers given by the participants, it has been determined that the way the epidemic was explained showed heterogeneity within the framework of the causality principle and in line with their social, cultural, and economic conditions. It has been expressed those impacts of situations such as epidemics, and natural disasters are inevitable in the human-religion relationship. Explanations in the religious context support the causality principle. Religious discourse suggests that disasters such as epidemics can be evaluated in the context of punishment and wisdom instead of living a life focused on human health and the world.

Even if the respondents thought that the virus was produced by humans in a laboratory environment, it was observed that they had an unchanging and written understanding of destiny and that even if the virus was artificial, it was a test from God. It was seen that the culture in which the participants grew up and the religious belief they acquired from their environment played an essential role in the evaluation of the epidemic-type situations, and at the same time, the religious life of the individual, the level of education and the environment in which they lived affected the perspective of the events.

In this study relationship between COVID-19, belief, and religious education was examined with the participation of university students. It was concluded that the participants' opinions, views, and convictions were affected by COVID-19 and religious education. It has been determined that individual religious sensitivities increased during the COVID-19 process, and belief was effective in protection from COVID-19 and healing from the disease.

To obtain a better understanding, it seems necessary that experts from the field of theology, psychology of religion, religious education and sociology of religion should conduct joint studies.

Keywords: Kalam, Religious Education, COVID-19, Coronavirus, Disease, Faith.

